

**Кошечко Н.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ

У статті здійснено аналіз проблеми пізнавального інтересу. Визначено сутність даного поняття, його специфічні ознаки, властивості та головні чинники виникнення. Розглянуто історичний аспект розвитку поняття пізнавального інтересу в контексті навчально-виховного процесу. Розкрито можливі прийоми щодо збудження, розвитку і підтримання інтересу в учнів.

XX століття – період глобальних докорінних змін у життєдіяльності суспільства. Його значущість важко переоцінити. За сто років відбувся неймовірний розвиток усіх сфер суспільного життя. Спостерігається значний прогрес у різних науках – медицині, філософії, соціології, психології, педагогіці тощо. Рушійною силою розвитку в педагогічній науці є накопичення різноманітних протиріч і проблем, що спонукають до постановки нових актуальних завдань та спричиняють пошуки шляхів їх вирішення.

Освітній процес в Україні характеризується великою кількістю проблем. Одна з найголовніших – виховання рівноправного члена світової спільноти з високим почуттям гордості за власну етнічну приналежність [4, 1]. Вирішення даного завдання залежить від багатьох факторів. Домінантним з них є складний процес організації та забезпечення сучасної української освіти національним компонентом, що неможливий без урахування вже напрацьованого вітчизняного педагогічного досвіду.

Наполегливі пошуки методів розв'язання важливих актуальних проблем неминуче ведуть до з'ясування історичних аналогій. Важливе місце в історико-педагогічних дослідженнях персоналій займає вивчення доробку плеяди освітніх діячів XIX та XX ст., які взяли найактивнішу участь у становленні національної системи освіти й виховання [4].

Ґрунтовне дослідження, широке висвітлення й творче використання їх спадщини забезпечить на практиці дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності у підготовці нинішніх поколінь молоді до життя і праці в суспільстві. Звернення до першоджерел, які відображають надбання й традиції національної системи освіти в минулому, допоможе осмислити сучасне, віднайти провідні напрями подальшого розвитку української педагогіки.

Як зазначено у Державній національній програмі “Освіта (Україна

XXI століття)”, навчально-виховний процес повинен здійснюватися на національному ґрунті, в органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу [6]. У зв'язку з цим важливого значення набуває вивчення, аналіз, узагальнення і творче використання актуальних ідей тих українських педагогів і культурно-освітніх діячів (особливо кінця XIX – початку XX століття), які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки і практики.

Широко відомі як в Україні так і за кордоном імена та діяльність Х. Д. Алчевської, Г. Г. Ващенко, Б. Д. Грінченка, О. В. Духновича, А. С. Макаренка, І. І. Огієнка, С. Ф. Русової, В. О. Сухомлинського, Я. Ф. Чепіги та інших. У їх науково-педагогічній спадщині наші сучасники черпають ідеї, які надихають на нові відкриття. Життєдіяльність вище названих учених активно досліджується, але, на жаль, залишаються поза увагою інші, не менш значимі постаті. Зокрема, залишились мало вивченими дослідницькі праці Степана Андрійовича Ананьїна (1874–1942) – українського вченого-педагога, психолога, викладача Київського університету та ряду вищих навчальних закладів України.

Професор ІНО, який функціонував у складі Київського університету, декан факультету професійної освіти, директор педагогічних курсів, декан педагогічного факультету Київської консерваторії, завідувачий відділом Київської обласної педагогічної станції, президент Київського науково-дослідного інституту (тоді “Педологічний інститут”) – такі основні посади С. А. Ананьїна до 1925 р. [8]. Обіймаючи їх він все ж таки залишався психологом і педагогом по своїй внутрішній сутності. Вчений прагнув творити вітчизняну педагогіку на науковій основі, і головне, на базі психологічної науки. Як високо ерудована людина, обізнана з досягненнями психології, філософії, історії, логіки та інших наук С. А. Ананьїн зробив значний внесок у розвиток вітчизняної психолого-педагогічної галузі.

Метою публікації є висвітлення проблеми пізнавального інтересу в науково-педагогічних дослідженнях С. А. Ананьїна, що сприятиме пошуку ефективних методів формування пізнавального інтересу школярів та знаходженню відповідей на чисельні запитання сучасних педагогів і вчених. Для того, щоб досягти мети, ми реалізували **завдання**: проаналізували сутність, чинники, історичний аспект розвитку поняття пізнавального інтересу в контексті навчально-виховного процесу; розкрили можливі

прийоми щодо збудження, розвитку і підтримання інтересу в учнів.

Для глибшого усвідомлення актуальності та вагомості доробку вченого нами розглянуто його працю “Інтерес у вченні сучасної психології та педагогіки”, яка є дисертаційним дослідженням С. А. Ананьїна. Вона містить фундаментальні ідеї дослідника щодо пізнавального інтересу в основі навчального процесу, які не втратили свого значення і в наш час.

Відомо, що дітям нашої доби часто не цікаво відвідувати школу. Вони не мають бажання навчатись. Саме це небажання або “нехотіння”, як зазначав С. А. Ананьїн, є логічним результатом відсутності пізнавального інтересу до навчання оскільки останній став однією з основних ланок як у процесі усвідомлення та втілення бажань, прагнень, так і в системі формування гармонійної й успішної особистості [2, с. 56].

Інколи у школярів мотивація до засвоєння нових знань дорівнює нулеві. Поясненням цьому можуть бути різні об'єктивні та суб'єктивні фактори й чинники. Вони відображають проблемні сторони дитини як особистості. Оскільки це не є предметом нашого аналізу ми переходимо до висвітлення конкретного питання: “Яким чином мотивувати школярів до навчання”? Зрозуміло, що можна використати широкий арсенал засобів, стимулів. Та, в ідеалі, було б набагато краще, корисніше, ефективніше якби такою основною рушійною силою інтелектуального життя учнів став пізнавальний інтерес.

С. А. Ананьїн доводив, що інтерес – важливий стимул у навчанні й вихованні дітей. Навчання не буде успішним, якщо учні байдужі до предметів, які вони вивчають, коли вчитель не зможе викликати і підтримати довготривалого інтересу. Учений писав: “...де відсутній інтерес, там відсутнє і пізнання” [1, с. 6]. Виховання позитивного інтересу викликає прагнення до активної діяльності людини. Якщо погляди людини на життя, на своє покликання, працю та ін. визначаються інтересом, то “...від виховання залежить надати певного змісту, форми і напрямку інтересам вихованця, таким чином, здійснити в ньому зарані намічений виховний ідеал” [1, с. 10].

Сучасне покоління характеризується пасивністю, інертністю, стандартністю пізнавальної активності взагалі і пізнавальних процесів зокрема. В практичній діяльності переважної більшості сучасних шкіл давно залишається невирішеним питання про методи, форми зацікавленості учнів до процесу навчання та виховання. Своєрідні побажання з цього приводу знаходимо в праці С. А. Ананьїна “Інтерес у вченні сучасної

психології та педагогіки”.

Виходячи з назви праці, завдання дисертації було подвійним: воно базувалось на основі психологічної та педагогічної інформації. Перша містила в собі питання про сутність, природу інтересу, умови його виникнення, роль і значення для психічного життя людини, друга – про значення його у вихованні.

Причину написання названої роботи автор мотивував “...міркуваннями, що виходили з галузі педагогіки”, оскільки за визначенням С. А. Ананьїна “...поняття інтерес у педагогіці є одним з основоположних, а між тим, воно належить до найбільш нез'ясованих і не визначених” [1, с. 72].

Уперше в історії вітчизняної педагогіки С. А. Ананьїн ґрунтовно висвітлив і проаналізував світовий доробок з психолого-педагогічної проблеми інтересу, провівши порівняльне дослідження різних за теоретичними і практичними напрямками наукових течій, уклав класифікацію останніх. Учений виділив три найважливіші тенденції розвитку наукової думки з проблеми: інтелектуалістичну (Й. Герbart, В. Рейн, О. Мессмер), емоційну (В. Остерман, Ф. Паульсен), вольову (В. Вундт) [7]. Крім детального аналізу цих наукових напрямів, С. А. Ананьїн розтлумачив і позиції педагогів та психологів, які розробляли теорію багатоаспектної природи інтересу (Е. Мейман, Т. Ціллер, Г. Еббенгауз та ін.), теорію психобіологічної природи інтересу (Е. Клапаред). Вважаємо за необхідне нагадати, що монографія була основою магістерської дисертації, захищеної С. А. Ананьїним у 1915 р. в Київському університеті.

Усі вище названі науковці в дослідженні стану інтересу застосовували різні методи. С. А. Ананьїн пропонував розділити їх за критерієм об'єктів і форм дитячих проявів на прямі та суміжні. Прямий метод полягає в безпосередньому дослідженні самого феномену – інтересу. Суміжний передбачає вивчення дитячих ігор, іграшок, улюблених книг, навчальних предметів, вибору друзів, ідеалів, професій і мотивів, що визначають цей вибір.

За критерієм способу протікання пізнавальної діяльності, активності С. А. Ананьїн поділяє методи на екстроспективні та інтроспективні. Перші містять спостереження за поведінкою дитини, її діяльністю, іграми і відображають всі вікові зміни дитини. Інші складаються з опитувань дитини про її інтереси, бажання, прагнення.

Вивчення феномену інтересу різними методами сприяло появі великої кількості праць щодо суперечливої природи цього явища. Зважаючи на

таку ситуацію, С. А. Ананьїн поставив перед собою глобальне запитання: “Що ж являє собою інтерес?” і прагнув вичерпано відповісти на нього. Адже, щоб формувати пізнавальний інтерес потрібно знати сутність явища, корінь проблеми. Однозначності в даному випадку досягти не можливо, тому вчений наводив різні точки зору щодо явища інтересу.

С. А. Ананьїн поділяє всі теорії походження інтересу на три великі групи. Характерною рисою такої класифікації був критерій біологічної, суб'єктивної чи соціальної, об'єктивної природи походження інтересу. До першої групи вченим були включені теорії в яких основний акцент ставився на спадкових властивостях суб'єкта. Друга група містила концепції, в яких основними вважались набуті властивості суб'єкта й відкривались широкі перспективи способів їх освоєння. Третя складалась із теорій, в яких фокус уваги зміщувався на специфічні властивості предметів та явищ оточуючого середовища і біологічний фактор нівелювався.

Отже, поняття інтересу до початку XIX століття уже зайняло більш-менш вагоме місце в психології і педагогіці. Взагалі, інтересові приписувалася почуттєва природа, саме ж почуття розглядалося як основний його елемент. У психології інтересові приділялося в більшості випадків значення джерела психічного життя, фактора, що визначає значною мірою і зміст, і напрям психічних процесів.

У педагогіці інтересові надавалося значення могутнього засобу, здатного збуджувати увагу, утримувати її на досліджуваних предметах, робити процес навчання для учня більш легким і приємним [5, с. 403].

У галузі психології інтерес ще в XVIII столітті у Е. Кандильяка, К. Гельвеція обґрунтовувався як важливий психологічний термін; в педагогіці з часу Я. Коменського та Й. Гербарта він став кардинальним поняттям цієї науки. Для гербартианців і дотепер інтерес не втратив такого значення, хоча у своїй сутності і піддався відомому впливу еволюції [5, с. 404].

У вченні Й. Гербарта про інтерес потрібно відзначити, насамперед, невиразність і невизначеність розуміння природи інтересу та подвійне ставлення до нього вченого як психолога і педагога [1]. З цього можна зробити лише один висновок: якщо інтерес є своєрідним, особливим психічним станом, що відіграє роль ланки, яка з'єднує уявлення з бажанням, то він неодмінно має бути долучений у психологію для пояснення виникнення бажання; якщо ж не є особливим, своєрідним феноменом, то він для психології зайве поняття. У першому випадку інтерес може при своїй великій психологічній цінності стати найважливішим педагогічним поняттям.

Створення і підтримання стану інтересу, на думку С. А. Ананьїна, можуть навіть стати завданням і метою виховання. В іншому випадку – він зайве для педагогіки поняття [1, с. 482]. Інше важливе значення інтересу в педагогіці – служити засобом для досягнення тих чи інших педагогічних цілей, бути стимулом для здобуття освіти. У названому випадку інтерес розглядається як одне із завдань навчання, а саме таке, що має посереднє значення. Роль інтересу, в даному випадку, обумовлюється його зв'язком з такими важливими для виховання психічними процесами як увага, мислення, пам'ять і т. д. У такому вигляді виступає інтерес у Г. Еббінгауза, О. Кюльпе, Т. Цигена, Г. Спенсера, Ф. Йодля, Ф. Шиллера та інших [1, с. 475]. Завдяки занадто загальному і невизначеному характерові інтересу він розглядається в окремих випадках як почуття. І все значення інтересу для виховання криється саме в тому, що він є почуття.

Через те, що поняття інтересу уявляється широким, вчення педагогіки про нього як засіб набуває того ж характеру невизначеності, що і вчення про інтерес, котре сприймається як ціль навчання. Так, наприклад, якщо інтерес є умовою уваги і якщо його доводиться розуміти як почуття (це ми знаходимо в працях згаданих психологів і педагогів) то, щоб навчання було плідним, воно повинно викликати у вихованців ці почуття, бо вони, у свою чергу, стануть збуджувати і підтримувати увагу. Для багатьох гербартіанців почуття не є фактором, який сприяє підтримці уваги. Виявляється, що одні педагоги визнають залежність уваги від почуттів дітей, інші таке положення відкидають. Представники обох педагогічних напрямів враховують інтерес при визначенні завдань, мети навчання або при виборі його засобів. Інтерес у дітей вони орієнтуються на необхідності збуджувати при навчанні.

Не аналізуючи далі порушених у цій праці психологічних проблем, вважаємо за необхідне зупинитись лише на окремих методичних порадах С. А. Ананьїна щодо збудження, розвитку і підтримання інтересу в учнів.

Розглядаючи інтерес як важливий “педагогічний фактор” чи принцип, що має психологічну сторону, оскільки взаємопов'язаний з увагою, С. А. Ананьїн розробив психолого-педагогічні поради про засоби збудження, підтримання й розвитку інтересу в процесі навчання й виховання.

Важливою умовою розвитку інтересу автор вважав емоційність викладу матеріалу. Він рекомендував учителям користуватися діалогічним, акроаматичним та іншими методами, які в свою чергу сприяють посиленню уваги і приносять почуття задоволення, що є

найхарактернішими ознаками інтересу до навчання і, разом з тим, чинниками, які збуджують природну потребу знань. А це, доводив учений, сприяє розвитку самодіяльності, що є проявом інтересу як наслідку і засобу до дальшого опанування знань [8, с. 94].

Інтерес, як зазначав С. А. Ананьїн, викликається освітнім матеріалом. Останній за своїм змістом і формою викладу педагогом має бути здатним викликати інтерес, повинен відповідати природним запитам учнів, їх розвитку. Будь-який матеріал шляхом майстерних прийомів учителя при викладанні можна зробити цікавим. Окрім того, так звана не дуже цікава інформація все ж таки повинна бути. Завдяки ній учні мають змогу порівнювати і усвідомлювати "що є що".

Праця "Інтерес у вченні сучасної психології та педагогіки" присвячена критиці наукових концепцій ролі інтересу у вихованні і навчанні. Для її написання С. А. Ананьїн використав першоджерела на німецькій, французькій і англійській мовах, а також російські переклади робіт італійських психологів і педагогів.

Вченим здійснено класифікацію і зіставлення різних наукових напрямів, виділені інтелектуалістичний, емоційний, волонтаристичний напрями, розглянуті теорії різноманітної і багатосторонньої природи інтересу, а також, його психобіологічна теорія [7].

У висновках до своєї монографії С. А. Ананьїн стверджує про розмаїття і суперечливість існуючих наукових поглядів на проблему інтересу, про неповну визначеність цього поняття й незгодженість його тлумачення у різних авторів. На його думку, найправильніше не розглядати природу інтересу як особливий психологічний стан, а використовувати це поняття в його предметному, об'єктивному, практичному значенні [1, с. 481].

Отже, проблема, порушена нами в публікації, є актуальною та значущою і потребує подальшого глибокого вивчення. Формування пізнавального інтересу в учнів на науковій психолого-педагогічній основі є прерогативою майбутнього в школах України. Використавши докорінний аналіз науково-освітньої діяльності та педагогічних ідей С. А. Ананьїна ми зможемо отримати окремі відповіді на актуальні питання сучасності.

Використана література:

1. *Ананьин С. А.* Интерес по учению современной психологии и педагогики. – К. : Сотрудник, 1915. – 500 с.
2. *Ананьин С. А.* Очерки по педагогике средней школы // Министерство народного просвещения. – 1914. – № 1. – С. 56-93.
3. *Ананьин С. А.* Детские идеалы // Русская школа. – 1911. – № 7-9. – С. 210- 219; С. 20-23.

4. Антоненко Н. Б. Педагогічна діяльність Спиридона Черкасенка в контексті руху за національну освіту (1906–1940) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Черніг. держ. пед. ун-т. – Ч., 2005. – 221 с.
5. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н. П. Калениченко. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
6. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”). – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.
7. Дічек Н. З галереї портретів українських педагогів 20-х років XX століття: Степан Ананьїн // Шлях освіти. – 2002. – № 7. – С. 38-43.
8. Ярошенко М. М. Педагогічні праці С. А. Ананьїна // Педагогіка. – 1968. – № 7. – С. 92-103.

КОШЕЧКО Н. Развитие познавательного интереса учеников.

В статье произведен анализ проблем познавательного интереса. Обозначена суцність данного поняття, его специфические значения, свойства и главные факторы возникновения. Рассмотрен исторический аспект развития понятия познавательного интереса в контексте учебно-воспитательного процесса.

KOSHECHKO N. Development cognitive interest of students.

In article is carried out the analysis of a problem of cognitive interest. The essence of the given concept, specific attributes, properties and primary factors of occurrence is determined. The historical aspect of development of concept of cognitive interest in a context of teaching and educational process is considered. Possible receptions concerning excitation, developments and maintenance of interest at pupils are opened.

**Лужецька О. М.
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені І. Франка**

ШКІЛЬНИЦТВО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ XVI–XVII СТ. У ДОСЛІДЖЕННЯХ КОСТЯНТИНА ХАРЛАМПОВИЧА

На основі сучасних дослідницьких підходів аналізується науковий доробок видатного українського вченого Костянтина Харламповича в галузі історії українського шкільництва. Переосмислюється концептуальний та фактологічний потенціал його праць для реконструкції процесу навчання та виховання на території українсько-польського пограниччя. Підсумовується внесок ученого в дослідження історії української освіти.

На сучасному етапі національно-культурного і духовного відродження все більша увага приділяється історичним витокам освіти та виховання, у тому числі й на регіональному рівні. Враховуючи ту обставину, що Західна Україна як територія синтезу східно-західних культур завжди посідала особливе місце, варто спеціально звернутися до цих теренів, які трактуються нині як ареал українсько-польського етноісторичного пограниччя. Актуальність теми статті зумовлена також її нерозробленістю в